

DORMIR AMB SET ÀNGELS I LA VERGE MARIA

La pregària més universal de la cultura catalana

Òscar Pérez Silvestre

MUSEU COMARCAL DE L'HORTA SUD «JOSEP FERRÍS MARCH»

Pintura de l'Àngel de la Guarda col·locada damunt del capçal del llit, al dormitori de fadrins.

El llindar entre la vida conscient i el temps de la vigília –allò més similar a la suspensió temporal de funcions, i, per tant, a la mort– va generar en l'imaginari popular una autèntica litúrgia de petició de protecció davant allò desconegut, sovint identificat amb el mal: un atac imprevist, l'entrada de dimonis o de mals esperits... En qualsevol cas, causes de mort sobtada, ja siga del cos o de l'ànima que pugua ser corrompuda. La nit es configurava així com el temps de la incertesa, de la inseguretat, del risc... Potser siga una reminiscència del nostre ésser animal, en què la foscor i el temps del descans són també el temps d'estar a l'aguait dels perills per la desprotecció que concita...

Fa molts anys que encalce una fórmula apotropaica que vaig sentir de boca d'una iaia del meu poble, Eslida. Entremig em vaig entre-

tindre en altres pregàries tradicionals que l'ordenament religiós oficial havia relegat a la intimitat, però que servaven una vitalitat envejable en certs trams d'edat, sobretot entre dones nascudes en el primer terç del segle XX. Es tracta de l'oració tradicional que considere més viva –en altres temps– arreu del nostre domini cultural i, per tant, més universal. Tractaré de mostrar-ho amb diverses versions recollides en èpoques diferents pels folkloristes nostrats, a fi de perfilar-ne la tradició, l'evolució i l'estat contemporani. Deixem-la enunciativa ara com ara, ni que siga en un dels múltiples exemples recopilats (A. M. Alcover i J. Benejam: Esterri d'Àneu [el Pallars Sobirà], 1921), perquè ens resultarà útil per a l'exposició. En faig una transcripció més pròxima a l'escriptura actual, no fonètica com tenia manat mossèn Alcover als seus col·laboradors:

En aquest llit me poso,
set àngels hi trobo,
tres als peus, quatre als caps.
La Verge Maria al costat.
La Verge Maria em diu:
«Dorm i reposa,
no tingues por de cap mala cosa.
Si res hi ha, la Verge Maria et
defensarà.

Com veurem succintament, és una oració que, amb poques variacions, té paral·lels en diverses llengües i cultures, i fins i tot alguns estudiosos de la literatura tradicional l'han relacionada amb textos de la tradició judaica.

ELS PROTECTORS DE LA NIT

Tot i els canvis experimentats en la nostra manera de percebre el temps i de distribuir-lo, això no ens dificulta la comprensió d'aquestes pràctiques: l'Església catòlica ensenya encara als infants que cal pregar abans d'anar-se'n a dormir, no buscant la protecció de l'espai delimitat pels quatre pilars del llit o els quatre cantons de la cambra, sinó per enriquir l'ànima i el diàleg amb la divinitat.

La religiositat popular, però, caracteritzada per una relació amb Déu més senzilla, més directa i d'efectes immediats, és un sistema coherent i pragmàtic que busca la màxima rendibilitat i eficàcia. En aquest cas, pretén exorcitzar l'hipotètic buf de la mort durant el coma nocturn al llit, un artefacte que en altres pregàries és vist com una autèntica sepultura que atrau mals i criatures estranyes...

En aquesta sepultura em poso,
jo no sé si n'eixiré;
cobriu-me amb lo vostre manto,
Mare de Déu del Roser.
(Esteve Busquets: l'Urgell, 1985)

Set àngels tinc en el llit,
per les vores i pel mig:
que se'n vagen els mals esperits!
(Eslida [la Plana Baixa], 1996)

L'abast d'aquesta temor adulta arriba a totes les edats de la vida i porta aparellada una sèrie de costums diferents segons qui haja de ser protegit del maligne. Així, al bressol –abans de penjar-hi joguines multicolors per allò de l'estimulació– o en la roba de l'infant, s'hi penjava un crucifix, una creu de Caravaca, algun passatge dels evangelis, una estampa, una medalla, un escapulari, un saquet amb sal (o anís, o argent viu, o un all), etc. ¿Qui no ha conegut encara la presència d'un crucifix damunt el capçal, d'una pintura de l'Àngel de la Guarda, d'un Jesuset a la tauleta o d'una pileta amb aigua beneïda a la vora del llit, fixada a la paret? Tot

són objectes rituals que complementen la pregària davant la mateixa por nocturna.

Esteve Busquets classifica la varietat de pregàries en anar a dormir en tres grups: les que demanen només el bon son, les de penediment i examen de consciència i les que reflecteixen la temença de no despertar-se més. La que ens interessa pertany als grups 1 i 3, tot i que de vegades se li afeg una part final procedent d'altres pregàries que fa integrar les tres finalitats bàsiques.

El repertori sagrat que es desprèn del buidatge de les variants recollides en aquest camp pragmàtic segueix el doble criteri popular, ben habitual per altra banda. D'una part, la reformulació i adequació de l'oració a les necessitats de l'individu i als referents sagrats de devoció personal o compartits pel col·lectiu, i de l'altra, la formulació de la petició, més que no a Déu directament, adreçada a la Verge i/o als sants com a intermediaris davant

el Totpoderós, ja que són percebuts com uns intercessors més pròxims a la humanal natura. Així, arreu del nostre territori cultural trobem a més de la Verge Maria i els àngels (sovint 7, però en algunes variants catalanes en poden ser 4 o 6, o fins i tot 14 en la tradició alemanya), altres advocats que s'hi afegen a partir de les fórmules additades, o bé que denoten una antiguitat superior: els quatre evangelistes (Marc, Mateu, Lluc, Joan), per exemple, tenien un paper molt important en la pietat medieval segons Gabriel Llopart (1971), qui a més apunta que devien figurar de vell antuvi en aquesta pregària, que podria haver seguit aquesta seqüència evolutiva: 4 evangelistes – 4 àngels – 6 o 7 àngels. Altres defensors tradicionals del son que hi trobarem són santa Anna, Simeó, l'Àngel de la Guarda, sant Antoni, sant Magí, sant Joan, sant Martí, santa Mònica, santa Coloma, sant Josep, sant Francesc, sant Jeroni, sant Lluís, etc.

Pel que fa als nombres que hi apareixen, en la majoria de les

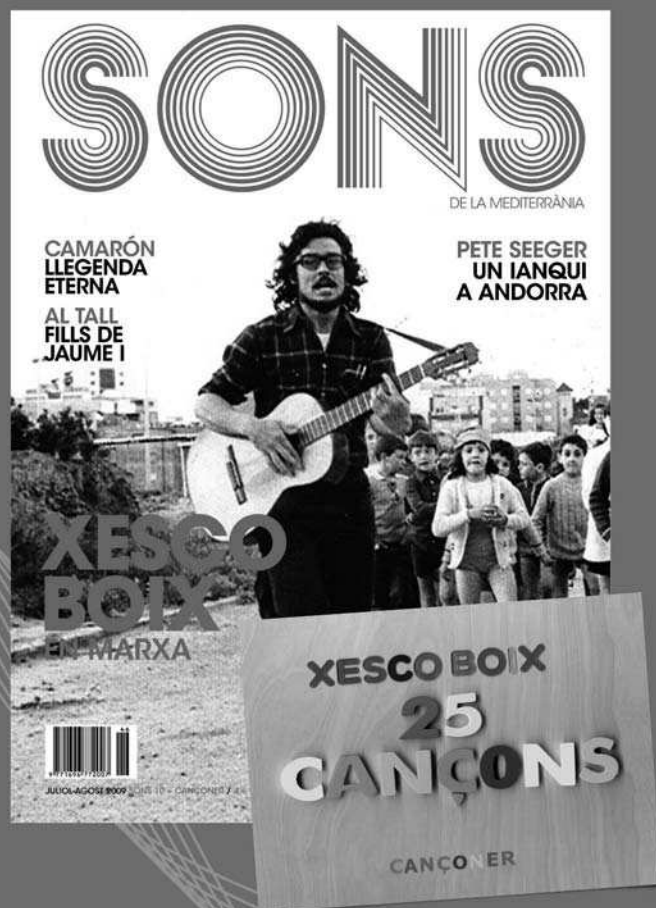
CANTA AMB XESCO BOIX

SONS 11:
Especial Xesco Boix
+ cançoner amb 25
clàssics del seu repertori

ENDERROCK 165:
Carles Belda i Joan Garriga
+ DVD documental
Qui menja sopes... les canta totes

www.sonsdelamediterrania.cat
www.enderrock.cat

© grup enderrock Tel. 93 237 08 05

*Pila d'aigua beneida
al costat del capçal
del dormitori
de matrimoni.*

versions recollides en els segles XIX i XX es repeteix el 7, descompost en el 3 i el 4, que segons els analistes hispànics (G. Llompart, José Manuel Pedrosa) és posterior a la fórmula basada en el 4. En qualsevol cas, tant el 4 com el 7 són nombres plens de simbolisme que sicretitzen tradicions de procedència diversa i antiga. Quatre són els evangelistes (anomenats també els *quatre barons*), i també quatre són els àngels que governaven el món segons el judaisme, base del cristianisme; el 4 representa tot el món creat, i fa referència als punts cardinals. El nombre 7, tan simbòlic, indica la plenitud, la totalitat, i és la quantitat d'àngels que hi ha al davant del tron de Déu, segons Tobit i l'Apocalipsi.

Jaume Sastre i Joan Benejam recolliren el 1921 aquesta variant a Vilafranca del Penedès, quan treballaven a les ordres de mossen Alcover:

En aquesta cambra
quatre cantos hi ha,
cada cantó un àngel hi ha,
i l'àngel diu: dorm, reposa,
no tinguis por de cap mala cosa,
sí cap mala cosa hi ha,
la Verge Maria l'en treurà.

Si seguim la hipòtesi de l'antiguitat de la pregària primerament composta amb el 4 i posteriorment amb el 7, no resulta gens difícil de comprendre tal evolució/modificació/adaptació, atès que tant una com l'altra conserven l'energia simbòlica de la font bíblica, autèntic compendi de saviesa popular multicultural. Siga quina siga la diferència que establím entre els evangelistes i els àngels, tant els uns com els altres són vistos al llarg de la història de fe com a intermediaris entre l'ésser humà i Déu, encara que siguen de naturalesa tan diferent.

No té res d'estrany això, i amb Martí de Riquer direm que «tota poesia ha estat 'trobada' per algú, docte o indocte, tant se val, que ha tingut l'encert de plaure la societat que l'envolta, la qual s'ha emparat de la seva creació literària, ha oblidat el nom del creador i s'ha atorgat la facultat de transmetre-la amb canvis i variants, escurçant-la o allargant-la, refent o estrafent els versos, acomodant-la a noves situacions. És el fenomen de la tradicionalitat necessari perquè una peça popular pervisqui, de vegades segles». Tot i els afegitons, aquesta pregària ha mantingut una fesomia molt estable durant segles i arreu

d'un domini lingüístic, el nostre, sotmés al procés de dialectalització natural en uns territoris escindits, autònoms i poc comunicats en línies generals. Vegem-ne uns quants exemples distants en l'espai.

VARIANTS DELS QUATRE PUNTS CARDINALS

El primer exemple que presente fou recollit per Joan Palomba en el llibre *Tradicions, usos i costums de l'Alguer* (1911, reeditat i anotat per Antoni Nughes el 1996). Si el pose en primer lloc és per la singularitat de la terra on es va conservar malgrat totes les vicissituds culturals i polítiques que ha viscut. L'Alguer fou repoblada per catalans a mitjan segle XIV, el castellà es convertí en la llengua oficial el 1643, i a partir del 1764 fou substituït per l'italià. Fins a la Renaixença, l'Alguer no havia représ el contacte cultural amb la metròpoli, fet que ens pot donar una idea de l'antiguitat i de la capacitat de persistència de la pregària:

A llit me *colgui*
set àngels *trobi*,
tres als peus i quatre al cap,
la Verge Maria al meu costat,
i l'àngel Serafi,
bona mort i bona fi,
me diu: dorm i reposa,
no tinguis por de mala cosa.
Nostro Senyor pren per pare,
la Verge Maria per mare,
San José per companyia.
Bona nit que Déu mos
[dongui].

La impermeabilitat relativa als canvis en aquest tipus de text es detecta sobretot en les formes del pretèrit simple *colguí* i *trobi*, que es mantenen en algunes versions malgrat que els/les informants ja no les comprenquen. És natural, per tant, que siga reinterpretat com un present de subjuntiu en aquelles àrees dialectals que el fan en -i, fet que atorga al conjunt una evident falta de cohesió en l'ús dels temps, que passen del desig i la incertesa (*col-*

gui, trobí) a la realitat del present d'indicatiu (*me diu*).

Els huit primers versos són documentats també per Eduard Toda i Güell (1855-1941), diplomàtic i polifacètic reusenc, alguerés d'adopció, en l'obra *L'Alguer: un poble català d'Itàlia* (Barcelona, 1888). La confrontació amb altres versions ens indica que els darrers quatre versos són un afegit que no sol formar-ne part, i de fet el 1962 el també alguerés Pasqual Scanu (1908-1978) en recopilava una a la qual s'afigen fins a tres textos de procedència diversa després dels huit versos inicials (*Alghero e la Catalogna*, p. 210). Els seus coneixements lingüístics el menaren a interpretar aquest passat correctament, amb la qual cosa recuperava la forma del text clàssic.

Viatgem ara a un altre extrem del domini lingüístic. Al Carxe (Múrcia) –despoblat llarg temps després de l'expulsió dels moriscos, i repoblat ja a la darreria del XIX per catalanoparlants procedents de les Valls del Vinalopó– Ester Limorti i Artur Quintana recolliren el 1994-1995 aquesta altra a la Canyada de l'Alenya:

Esta nit em gití,
set àngels tuví,
tres als peus, quatre al capçal,
la de l'àngel Maria al meu costat
[me diu:
fill, gita't, arreposa't
i no li tingués por a ninguna mala
[cosa.

I del sud, a l'oest. El 1996, Lluís Borau i Carles Sancho publicaren aquests exemplars recollits en tres poblacions del Matarranya, a la Franja de Ponent:

A n'este llit m'hai gitat,
set angelets m'hai trobat,
tres als peus, quatre al cap,
la Mare de Déu al costat.
Dorm i reposa,
no tingués temor
a cap mala cosa. [...]
(Recollida a Ràfel)
Set àngels tinc al llit.

Tres als peus,
quatre al cap,
la Verge Maria al meu costat.
Tota la nit me'n diu
que en dòrmiga i reposa,
que ella me'n guardarà
de cap mala cosa.

(Recollida a Pena-roja
i la Portellada)

Per completar el mapa, tornem al nord, a Talarn (el Pallars Jussà), on mossen Vicenç Bosch va recollir aquesta per a l'Arxiu de Tradicions Populars que dirigia Valeri Serra i Boldú (1928):

En aquest llit me poso,
set àngels hi trobo:
tres als peus, quatre al cap;
la Maria Verge al costat.
Ella me diu: «Dorm, reposa,
no tingués por de cap mala cosa;
si algú et vol inquietar,
la Verge Maria t'ajudarà».
(...)

Les versions són fàcils de trobar encara hui fent treball de camp entre persones grans seleccionades, i es multipliquen si consultem els reculls i estudis de l'eucologi popular. Com es pot comprovar en les diverses que hem oferit al llarg d'aquest paper, es manté intacta l'estructura bàsica de la

pregària, i les variacions es limiten a fer més transparents les maneres de dir que han caigut en desús o que resulten poc recognoscibles. L'oració evoluciona d'un jo que fa l'acció d'anar-se'n a dormir cap a una tercera persona que acompanya i pren la paraula en estil directe, sovint la marededéu. De la multitud d'exemples aplegats, podem ressenyar aquestes modificacions per comparació:

1. Adaptacions verbals. La forma més antiga del passat simple (*gití, trobí*) és reemplaçada per altres temps verbals: present d'indicatiu (*poso, gite*), present de subjuntiu (*trobi*), perfet compost (*m'hai gitat, m'he gitat*), futur (*em gitaré*) i passat perifràstic (*em vaig gitar*). La versió amb el passat simple s'ha conservat fins i tot en alguns parlars que no el tenen com a forma habitual, que han preferit mantindre'l per fidelitat a la forma apresada i ritualitzada, i perquè encara els resulta comprensible per la proximitat d'altres parlars en què és ben viu.
2. Geosinonímia. Sobre l'estructura compartida s'han muntat els mots propis de la comunitat. Així, hi conviuen *por* i *temor*; *gitar-se, colgar-se, posar-se* i *ficar-se*; *trobar, tindre* i *encontrar*.

3. És habitual engalzar una altra pregària a aquesta, normalment de contrició, que no ha desdibuixat els contorns de la fórmula primitiva medieval.

BREU REPÀS A LA ROMÀNIA MÉS PRÒXIMA

Els principals estudiosos d'aquesta pregària per a encomanar-se de nit han trobat paral·lels en quasi totes les àrees lingüístiques de la Romània. José Manuel Pedrosa (1995), el darrer a estudiar-la globalment i amb més profunditat, ha registrat el mateix esquema –amb un nombre variable d'àngels– a Galícia i Portugal, Extremadura, Castella i França. Gabriel Llompart, que s'hi aproximà el 1971, recollia paral·lelismes a més a l'Amèrica colonitzada pels espanyols, a Sardenya (en llengua sarda) i a Pisa. Vegem-ne alguns exemples rastrejables en altres publicacions:

*Cuatro esquinitas
tiene mi cama,
cuatro angelitos
me la acompañan,
San Juan, San Pedro,*

*San Lucas y San Mateo,
y la Virgen María
en el medio diciendo:
«Niña, duerme y reposa,
no tengas miedo
de las malas cosas».*

(J. M. Pedrosa: Logrosán
[Càceres], 1990)

*A letto, a letto me ne andai,
e quattro angeli scondrai:
due dai piedi, due da capo,
Gesù Cristo dal mi lato;
dal mi lato, che mi disse
che posassi e che dormissi,
che paura non avessi,
ne di giorno né di notte,
né nel punto della morte.*

(Pregària italiana molt estesa)

*Graças a Deus
que já me deitei,
com sete anjos
me encontrei;
três aos pés,
quatro à cabeceira,
e Nossa Senhora
na dianteira,
e ela me disse:
«Dorme e reposa,
não temas
de nenhuma cousa».*
(...)

(A. Coelho: Portugal, 1887)

Au soir m'allant coucher,
je trouvai trois anges a mon lit
[couchés,
un aux pieds, deux au chevet.
La bonne Vierge Marie au
[milieu,
qui me dit, que je m'y couchis
[que rien ne doutis.
(Extracte de «Le petite
Paternôte blanche» francés)

Köehler, Coelho, Llompart i Pedrosa asseguruen sense ambages que aquest prec forma part de la tradició oral hispànica, hispanoamericana i paneuropea. No és difícil de pair això que diuen, atès que és ben plausible que una comunitat cultoreligiosa comparteix esquesmes compostius generats en algun punt del seu domini que són comunicats i s'estenen sense planificació. Les produccions literàries populars dins d'aquesta comunitat mantenen certes relacions de similitud pel fet que els pobles d'una mateixa tradició religiosa construeixen semblantment, perquè, en general, tenen les mateixes preocupacions i interessos bàsics. A pesar dels esforços de l'Església catòlica per filtrar, extirpar o reconduir alguns rituals practicats pel poble, la conservació i transmissió sobretot femenina ha estat el factor que ha possibilitat que ens hagen perviscut moltes d'aquestes fórmules populars utilitàries.

Tot i les aproximacions serioses –també n'hi ha hagut de més agosarades, però– als possibles orígens d'aquesta oració, trobem molts elements que ens dibuixen una seqüència oberta de connexions entre religions i cultures en contacte al llarg de la història, però no hi ha cap argumentació conclouent. L'únic cert és que s'hi ha produït la migració d'un text poètic, que ha estat assimilat per diversos pobles, que l'han acceptat i l'han incorporat al seu sistema de creences. Potser ens hàgem de quedar en la satisfacció íntima d'experimentar l'arrelament cultural mil·lenari i de sentir-nos baules d'una cadena de transmissió perdurable pels segles dels segles...

*Cuatro esquinitas
tiene mi cama
(1941), oli sobre tela
de l'artista mexicà
Juan Soriano
(1920-2006).*